

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

**ДОКАШ Оксана Юріївна**

УДК 321.74: 316.72 (477.8) «193/195»

**ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ  
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УТВЕРДЖЕННЯ  
ІДЕОЛОГІЇ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ  
(1930 – 1950-ті роки)**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора політичних наук



Київ – 2017

**Дисертацією є рукопис.**

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова

**Науковий консультант –** доктор політичних наук, професор  
**БАБКІНА Ольга Володимирівна,**  
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, кафедра політичних наук, завідувач.

**Офіційні опоненти:** доктор політичних наук, професор  
**ГУЛАЙ Василь Васильович,**  
Національний університет «Львівська політехніка», кафедра міжнародної інформації, завідувач;

доктор політичних наук, професор  
**ДЕМ'ЯНЕНКО Борис Леонідович,**  
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,  
історичний факультет, декан,  
кафедра політології, професор;

доктор політичних наук, професор  
**КЛИМОНЧУК Василь Йосифович,**  
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,  
кафедра політології, завідувач.

Захист відбудеться 4 квітня 2017 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 4 березня 2017 року.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради



**О. Я. ВОЛЯНЮК**

## ЗАГАЛЬНАХАРАКТЕРИСТИКАРОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Сучасна Україна є прикладом територіально неоднорідного суспільства з вираженими особливостями в різних типах ідентичностей. Окремий вимір політико-культурної трансформації українського суспільства складають проблеми регіоналізації, самоорганізації суспільних груп, їх ціннісні орієнтації, ставлення до перетворень, відповідні прояви політичної поведінки. Відтак актуалізуються проблеми політичного структурування української соціуму, закономірностей трансформацій окремих суспільних груп, територіальних спільнот та подібне.

Науковий інтерес прикутий до різноспрямованості ціннісних настанов, їх поведінкових проєкцій у політиці, настроїв, орієнтацій, зокрема й глибоко закорінених у «колективному несвідомому» – як результат минулого досвіду політичного життя певної групи. Окреслене спонукає до теоретичного аналізу регіонального виміру політичної культури – особливо в умовах кризових «розламів», політичних змін, подолання наслідків тоталітарної ідеології (з її яскраво вираженою міфологізацією та стереотипізацією соціально-політичного життя), виходу на поверхню латентних переконань, орієнтацій, звичаїв тощо.

У науковому дискурсі започатковано міждисциплінарну дискусію навколо особливостей регіонального розвитку країни, відмінностей політичних культур у регіонах, актуалізовано ідею щодо їх вагомості й необхідності врахування. Зокрема чимало тематично близьких наукових розвідок здійснюється в межах історичної, економічної, соціологічної, географічної, управлінської наук (в роботах Т. Кучер, Г. Пінковської, В. Семенова, В. Середи, О. Шубіна та інших). Потребує подальшого політологічного дослідження вплив регіонального чинника на формування політичної культури населення України. Остання все частіше розглядається у контексті суперечностей історичної пам'яті, розуміння спільного минулого різними суб'єктами політики у поліетнічному і полікультурному суспільстві.

Концептуалізація феномену тоталітаризму в зарубіжній політичній науці ХХ ст. відкрила нове дослідницьке поле для фундаментальних студій політико-культурної та ідеологічної проблематики, які здійснили Б. Андрусишин, В. Андрущенко, Т. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бех, І. Варзар, О. Волянюк, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Гулай, Б. Дем'яненко, М. Дмитренко, О. Картунов, В. Китаєв, В. Климончук, В. Корнієнко, Н. Латигіна, М. Михальченко, Л. Нагорна, О. Новакова, М. Остапенко, В. Розумюк, О. Рудакевич, В. Савельєв, В. Северенюк, В. Томахів, Ю. Шайгородський, М. Шульга та інші.

Водночас набуває значення дослідження трансформації політичної культури, яка відбулася під впливом ідеологічних інструментів тоталітарного режиму, що зумовило суттєву зміну системи цінностей та ідеалів суспільно-політичного розвитку, зокрема й в межах західних областей, включених до складу УРСР – Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської, Тернопільської (1939 р.), Чернівецької (1940 р.) та Закарпатської (1946 р.). Осмислення політико-культурних трансформацій також

обумовлене потребами подолання рецидивів радянського минулого в західних областях України періоду сталінського тоталітарного режиму (1930 – початок 1950-х років). Актуальним вбачається комплексне дослідження, де ця проблематика була би представлена в цілісно-змістовому аспекті та розкривала особливості співвідношення політичної ідеології сталінізму зі суспільно-політичними реаліями 1930 – 1950-х років, виявляла вектори регіональної трансформації у процесі прискореної інтеграції до загальносоюзного політико-культурного простору. Проблема регіонального виміру політичної культури у практичній площині віддзеркалює сучасні складнощі формування української політичної нації, загострення цього питання в умовах неоголошеної анексії та військової агресії з боку режиму Російської Федерації, що значною мірою опирається на досвід і пропаганду спільного радянського минулого, відповідний тип світогляду. Готовність до таких викликів сучасності передбачає, зокрема, й аналіз шляхів розповсюдження ідеології радянського тоталітаризму в минулому, що обґрунтовує вибір відповідної тематики дослідження.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертацію виконано в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26 грудня 2013 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 23 лютого 2016 р.).

**Метою дослідження** є концептуалізація процесу політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму (1930 – 1950-ті роки) та тенденцій її відображення у сучасному політико-культурному просторі.

Відповідно до поставленої мети вирішуються такі дослідницькі **завдання**:

- дослідити основні підходи до концептуалізації феномену тоталітаризму в сучасній політичній науці, окреслити понятійно-категоріальний апарат дослідження політико-культурного виміру тоталітаризму;

- проаналізувати політико-культурний вимір тоталітаризму на західноукраїнських землях, зокрема визначити та удосконалити методологію вивчення цього питання;

- розкрити ідеологічну амбівалентність політико-культурного життя західноукраїнських земель у складі різних державних формувань;

- з'ясувати особливості ідеологізації суспільного життя як основи утвердження сталінського тоталітарного режиму; простежити трансформацію ідеологічних пріоритетів населення західних областей України в умовах сталінського режиму;

- виявити зміни політико-культурної сфери західноукраїнського регіону в контексті насадження радянської ціннісно-орієнтаційної системи;

- обґрунтувати специфіку утвердження тоталітарної політичної свідомості на західноукраїнських землях як наслідок спротиву сталінському політичному

режиму та зародження протестного потенціалу політичної культури мешканців новоутворених західних областей УРСР;

- охарактеризувати тенденції екстремізації політичної поведінки населення західноукраїнського регіону в умовах геополітичних загроз напередодні Другої світової війни;

- виокремити особливості адаптивної поведінки населення Закарпаття за сталінського тоталітарного режиму;

- проаналізувати політико-правові та інституційно-процедурні механізми насадження сталінського тоталітарного режиму в західних областях України та їх вплив на подальший розвиток політичної культури регіону.

**Об'єктом дослідження** є регіональний вимір політичної культури.

**Предметом дослідження** – політико-культурна трансформація західних областей України в умовах утвердження ідеології сталінського тоталітарного режиму у 1930 – 1950-х роках: передумови, прояви та наслідки.

**Методологічна основа дослідження** ґрунтується на використанні сукупності філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціально-наукових методів пізнання сфери політичної культури, її регіонального прояву в умовах радянського тоталітаризму.

Дослідження спирається на *політико-культурний підхід*, який виокремлює базові структури та їх поєднання у загальній моделі політичної культури окресленого регіону, розкриває важливі характеристики трансформації західноукраїнських земель в 1930 – 1950-ті роки та виявляє політико-культурні феномени, що ці зміни супроводжують. Використано *антропологічний підхід*, який трактує культуру як інституційно заданий спосіб задоволення потреб людини і людських спільнот, що дозволило осмислити ключові категорії дослідження – політичну культуру, політичну свідомість, політичну поведінку тощо. За допомогою *аксіологічного підходу* розглядалися ціннісні установки та орієнтації політичної культури, їх трансформація за умов насадження тоталітарної політичної ідеології на західноукраїнських землях. У дисертації використано *системний підхід*, що є важливим для розуміння політики і політичного життя, складної політичної системи, якій властиві певні загальні якості, що ілюструє період Другої світової війни та перші повоєнні роки, коли в новоутворених західних областях Радянської України було насаджено кардинально нову систему політичних інституцій і відносин. Значущим у дисертації є *соціологічний підхід*, що обґрунтував політичну культуру як форму історичної та соціальної пам'яті, механізм трансляції соціально-політичного досвіду, процес політичної соціалізації членів спільноти. Методологічно аргументованим є використання *психологічного підходу*, який дозволив осмислити приховані компоненти тоталітарної політичної культури, а також зрозуміти мотивацію, політичні орієнтації та ідеали, які зовнішньо відображаються у моделі політичної поведінки «тоталітарної» особистості. Використання *біхевіористичного підходу* надало можливість з'ясувати цілі, засоби, результати та якості основних елементів політичної поведінки, а *діяльнісного* – особистісні, групові соціально-психологічні, моральні компоненти політичного буття регіону. *Історичний підхід* дозволив визначити

умови формування політичної культури західноукраїнських земель на певному етапі розвитку цього регіону. *Комунікативний підхід* орієнтував на виявлення найтиповіших й ефективних зразків комунікації за умов тоталітарного політичного режиму, потужного впливу пропаганди та маніпулятивних прийомів, а також відсутність зворотного зв'язку між комунікатором (владою) та адресатом (людиною, групою, суспільством), що унеможливило врахування інтересів останнього при виробленні та прийнятті політичних рішень. *Етнополітологічний підхід* сприяв пошуку шляхів вирішення етнополітичних проблем, які відображаються в політичній культурі західноукраїнського регіону. У межах *синергетичного підходу* пояснюється й феномен іншодумства, незгодних з режимом, стихійних проявів суспільно-політичного протесту.

Загалом дослідження побудоване на принципах комплексності та цілісності, науковості й діалектичності, історизму та плюралізму, а також системності, послідовності, конкретності.

Емпіричну базу дисертації істотно доповнюють критично опрацьовані збірники документів, матеріалів, спогади очевидців, матеріали республіканської та обласної періодики окресленого періоду, які інтерпретовані у вимірах політико-культурного дискурсу тоталітаризму. З-поміж матеріалів центральних державних архівів України, що становлять особливе значення для розкриття сутності політико-культурних та ідеологічних змін – документи фонду 1 (Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України) Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Опрацьовані документи державних архівів Волинської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей дозволяють по-новому оцінити процес включення цих земель до складу СРСР; матеріали Державного архіву Закарпатської області допомогли глибше розкрити тему насадження комуністичних інститутів у квазідержавному утворенні Закарпатська Україна.

**Наукова новизна** одержаних результатів полягає в концептуалізації політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму в 1930 – 1950-ті роки, роз'ясненні причин, характеру і наслідків цього процесу. Це зокрема дозволяє виокремити низку положень, що виносяться на захист.

*Вперше:*

- обґрунтовано застосування політико-культурного підходу в дослідженні феномену тоталітаризму, що дозволило визначити вплив особливостей останнього на формування основних елементів політичної культури, політичної свідомості, виокремити базові політико-культурні категорії та розкрити їх взаємозв'язок. Проблематика політичного досвіду, політичної свідомості, політичної діяльності, ціннісно-нормативної основи, регіональної свідомості, регіональних ідентичностей, протестної поведінки в сукупності розкриває характеристики політико-культурної трансформації західноукраїнських земель в 1930 – 1950-ті роки. Аргументовано положення про те, що використання політико-культурного підходу дозволяє інтегрувати інші підходи та збагачує наукове пізнання, евристичні можливості предмету дослідження;

- запропоновано авторське осмислення трансформації політико-культурної сфери західноукраїнських земель як суперечливого, амбівалентного процесу, що супроводжується переглядом типових моделей політичної поведінки, проблемами політичної соціалізації, адаптації людини, групи, регіону до нових умов життєдіяльності. З'ясовано, що політико-культурна трансформація західноукраїнських земель відбувалася за умовною траєкторією: від усвідомлення основ європейської системи цінностей та принципів життя (плюралізму, забезпечення конституційних прав і свобод, участь у державних справах, сферах публічного життя тощо) – до монізму, одновимірності, некритичного мислення, міфологізованого сприйняття реальності, ідеологічної одностайності. Підкреслюється, що, навіть в умовах певних обмежень українців у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини, Угорщини, здобутий досвід суттєво відрізнявся від трансформацій під впливом радянської культурно-освітньої політики, що набувала яскраво вираженого заідеологізованого характеру, супроводжувалася адміністративним тиском та репресіями;

- визначено особливості протистояння двох систем політико-культурних цінностей на західноукраїнських землях. Перша представлена цінностями християнської моралі, гідності, самодостатності, взаємоповаги, водночас друга змушувала подібні орієнтації приховувати, насаджувала однолінійність, спрощеність, уніфікацію всіх політико-культурних проявів відповідно до єдиних взірців. Вбачається посилення такого протистояння на рівні ідеології, політичної культури, політичної свідомості, політичної діяльності в умовах утвердження тоталітарних режимів наприкінці 1930-х років;

- акцентуючи на інтенсивності індоктринації, ідеологічної «обробки» провідними інститутами сталінського тоталітарного режиму мешканців поліетнічного регіону, виокремлено сутність та форми адаптації населення західноукраїнських земель досліджуваного періоду до політико-культурних реалій радянського політичного режиму. Відзначається, що спектр таких форм коливався від лояльності, схвалення і підтримки радянської влади, прихованого спротиву, замовчування – до категоричного засудження, несприйняття, відкритого опору, активних протестних дій, збройного протистояння. Особливості адаптації розкриваються також у площині співіснування релігійності з набутими рисами радянського громадянина;

- розкрито природу та прояви конструктивного й афективного політичного алармізму – панічного або тривожного емоційного стану, зокрема домінування негативного сприйняття ситуації з перспектив початку Другої світової війни й вступу Червоної армії у західноукраїнські землі. З'ясовано, що алармізм заклав ґрунт для формування протестного компоненту політичної свідомості та політичної культури населення, до певної міри пояснює виникнення аномії та абсентеїзму як форм свідомого спротиву і конформістського сприйняття умов соціально-політичного існування мешканцями Закарпатської України;

- обґрунтовано узагальнення щодо протестного потенціалу політичної культури населення західноукраїнських земель, який описано через феномен імовірного залучення, квазіактивності, що не гарантує безпосередньої участі,

але формує ілюзію народовладдя як частину ідеології тоталітаризму. Відповідні протестні тенденції виявлено у визнанні нової влади на словах, але пасивності на дії; приховуванні антирадянських настроїв за зовнішньою лояльністю; бойкотуванні виборів тощо.

*Поглиблено:*

- концептуальне бачення тоталітаризму як соціально-політичного феномену, зокрема стверджується значущість політико-культурної сфери як системи ціннісних орієнтацій і фактору насадження ідеологічних конструктів цього режиму на поліетнічних та поліконфесійних західноукраїнських землях. Відзначається загальна парадоксальність тоталітаризму, що полягає, з одного боку, у формулюванні потреби в соціально активному громадянині, а з іншого - у пасивному та керованому; за тоталітаризму активність громадян є необхідною не стільки для легітимації та підтримки влади, скільки для уникнення опору їй з боку суспільства; політична активність громадян обумовлена політизацією та ідеологізацією всіх сфер життя суспільства;

- розуміння регіонального виміру політичної культури, регіональної свідомості як сприйняття спільнотою середовища, обумовленого відчуттям приналежності до певної території, її історичного, соціокультурного та політичного розвитку, що базується на регіональній ідентифікації, регіональних інтересах і цінностях, загальному історичному і політичному досвіді, етноконфесійних особливостях, наявності регіональних суб'єктів формування політичної культури;

- тезу про значення і роль ідеології та її інструменту – пропаганди як змісту і механізму політико-психологічного маніпулювання, стереотипізації свідомості, насадження моделей поведінки тоталітарної людини, жорстке обмеження політичного та ідейного плюралізму, характерного для політико-культурного простору західноукраїнських земель;

- уявлення про природу насильницьких механізмів формування політичних переконань мешканців західних областей наприкінці 1940-х – початку 1950-х років (створення образу ворога, формування руху «людської солідарності», декларування стереотипу про «єдність народу і влади», орієнтація на страх бути покараним, утвердження віри у «світле майбутнє»).

*Отримали подальший розвиток:*

- осмислення тоталітарної політичної свідомості як різновиду політичної свідомості державницького (етатистського) типу, що історично зумовлений становленням відповідного політичного режиму (комунізму, нацизму, фашизму) та постає сукупністю переважно ірраціональних, емоційно-чуттєвих, підсвідомих уявлень суб'єктів політики про реалії політичного життя, характеризується обмеженням можливостей реалізації індивіда в політичній сфері, його вмінь виконувати специфічні політичні ролі, вступати у взаємодію з органами управління тощо;

- визначення особливостей тоталітарної політичної культури: висока політична обізнаність громадян та одновимірний зміст політичних знань і компетентності пересічної особистості, що відповідають очікуванням влади; обмежені можливості раціонально-критичного мислення особистості;



відмінності політичних цінностей керівної еліти та суспільства, закритість, відмежованість державної влади; конформізм у політиці, прагнення уникнути відповідальності; підміна інтересів суспільства та громадян вузькогруповими; ксенофобія як вороже-агресивне відкидання альтернативних варіантів, заперечення плюралізму позицій, орієнтація на монізм у політичних поглядах;

- історико-логічний підхід, що передбачає розгляд політичних явищ у конкретно-історичних обставинах, взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням розстановки та політичних орієнтацій соціальних, національних груп, верств, громадських організацій, зокрема в контексті генези політичної культури жителів західних областей України під впливом різних ідеологічних пріоритетів свого часу;

- трактування ідеологічних та ментально-політичних пріоритетів боротьби сталінізму з реальними та вигаданими ворогами нового ладу всередині країни, із зовнішнім ворожим оточенням, методами пропаганди ролі російського народу в становленні Радянської держави, а тоталітарного режиму як основи політико-культурного простору СРСР наприкінці 1930-х років, що зрештою призвело до утвердження сталінізму як лівоекстремістської політичної диктатури;

- вивчення політико-культурних практик мобілізації та формування лояльності до сталінського тоталітарного режиму, зокрема: організаційно-кадрова робота, відрядження різного роду працівників з інших районів СРСР; індустріалізація і колективізація; ліквідація греко-католицької церкви і перехід її в підпілля; боротьба з ОУН – УПА; репресії та депортація українського населення тощо.

**Теоретичне і практичне значення** одержаних результатів визначається актуальністю, науковою новизною, висновками і полягає у можливості їх застосування в наукових, навчальних та прикладних цілях. Результати дослідження поповнять джерельну базу для подальших наукових розробок, присвячених осмисленню політичних ідеологій, типів сучасних політичних режимів, моделей політичної поведінки, рівнів політичної свідомості. Дослідження може слугувати для поглибленого аналізу ролі політичних субкультур в Україні, особливостей регіональних культур як частини політичної трансформації суспільства.

Практична значимість обумовлюється процесами декомунізації, необхідністю переосмислення їх змісту, кроків та відображення як в політико-правових рішеннях, так і на рівні масової політичної свідомості. Висновки дисертації можуть використовуватися органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними лідерами, партіями, громадськими організаціями, засобами масової інформації в їх практичній діяльності, зокрема з метою подальшого регіонального і міжрегіонального розвитку, зближення ціннісних установок і орієнтирів різних суб'єктів політичного життя суспільства.

Результати дисертації можуть використовуватися при написанні фундаментальних праць, навчальних посібників, підготовці матеріалів до нормативних і спеціальних курсів «Політичні доктрини», «Політична

культура», «Політична поведінка та участь», «Політична історія», «Історія України», «Політична психологія» та інших.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення та висновки дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Національна ідея та національний інтерес України: єднання заради майбутнього, м. Сімферополь – м. Ялта, 6-8 березня 2009 р.; Міжнародна конференція «Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід», м. Тернопіль, 26-27 березня 2009 р.; VII міжнародна науково-теоретична конференція «Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть», м. Тернопіль, 8 квітня 2009 р.; Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття», м. Одеса, 10-12 вересня 2009 р.; Міжнародна конференція «Наука і сучасність: виклики глобалізації», м. Київ, 25 травня 2013 р.; VIII Міжнародна науково-практична конференція, присвячена проблемам суспільних наук, м. Москва, 31 травня 2013 р.; Друга Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід», м. Бахчисарай – м. Дніпропетровськ, 12 жовтня 2013 р.; IX Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 95-ій річниці Буковинського народного віча, м. Чернівці, 25-26 жовтня 2013 р.; Міжнародна науково-практична конференція «Національна консолідація та європейська інтеграція України», м. Івано-Франківськ, 31 жовтня - 1 листопада 2013 р.; IX Всеукраїнська науково-практична конференція «Гармонізація суспільства – новітній напрямок розвитку держави», м. Одеса, 25 березня 2014 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток», м. Рівне, 20-21 березня 2014 р.; Міжнародна науково-практична конференція «Політика і духовність в умовах глобальних викликів», м. Київ, 2-3 квітня 2014 р.; III Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша Україна, Луцьк, 15 квітня 2014 р.; Міжнародна наукова конференція «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у XX – на початку XXI століття», м. Ужгород, 16-17 жовтня 2014 р.; II Всеукраїнська наукова конференція «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах», м. Рівне, 12 березня 2015 р.; Всеукраїнська наукова конференція «Друга світова війна: події, факти, версії», м. Переяслав-Хмельницький, 24 квітня 2015 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи», м. Житомир, 14-15 травня 2015 р.; X Ювілейна Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, м. Чернівці, 23-24 жовтня 2015 р.; V Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії», м. Рівне, 10 грудня 2015 р.; Інтернет-проект «Українська

ментальність: мовно-літературний, історико-культурний та політико-правовий виміри», м. Київ – м. Ніжин, 17-18 квітня 2016 р.

**Публікації.** Основні положення та висновки дослідження викладено у 55 публікаціях, зокрема, індивідуальній монографії (18,8 друк. арк.), 29 статтях у вітчизняних і міжнародних фахових наукових виданнях, 16 тезах у матеріалах міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, 4 публікаціях у інших наукових виданнях, 5 навчальних посібниках, у тому числі з грифом Міністерства освіти і науки України.

За **структурою** дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження – 438 сторінок, основний текст – 359 сторінок, список використаних джерел кількістю 630 найменувань.

### ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дисертації, окреслено стан наукової розробки проблеми, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні засади, визначено наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію результатів роботи, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади дослідження політико-культурної трансформації під впливом ідеології тоталітарних режимів»** – проаналізовано основні підходи сучасної політичної науки до феномену тоталітаризму, визначено категоріальний апарат дослідження політико-культурного виміру тоталітаризму та описано політико-культурний вимір тоталітаризму на західноукраїнських землях як об'єкт наукового аналізу.

У підрозділі 1.1. – **«Концептуалізація феномену тоталітаризму в сучасній політичній науці»** – проаналізовано становлення політичного дискурсу тоталітаризму.

З'ясовано, що концептуальне осмислення феномену тоталітаризму в ретроспективі 1930 – 1980-х років здійснювалося в межах концепції тоталітарного руху Х. Арендт, теорії тоталітарної диктатури К. Фрідріха, соціогенетичної інтерпретації феномену тоталітаризму Зб. Бжезінським, психологічного (В. Райх, Е. Фромм), структурно-функціонального (Ф. Боркенау), соціально-філософського (Ф. фон Хайек, К. Поппер), функціоналістсько-біхевіористського (А. Інкелеса), модернізаційного (Р. Левенталь, Р. Грегор) підходів, а також політико-культурного підходу Г. Алмонда, який писав про тоталітаризм як особливий тип сучасної політичної культури (поряд з англо-американською та континентально-європейською). У рамках цього підходу процес трансформації політичної культури розглядається, виходячи зі цілком верифікованих даних про політичну поведінку індивідів у рамках того або іншого співтовариства.

Вказується, що логічне завершення концепції тоталітаризму відображено у працях К. Фрідріха, зокрема у двох основних постулатах: а) нацизм і комунізм схожі у своїх базових характеристиках; б) тоталітарне суспільство і держава не мають історичних аналогів і є, таким чином, абсолютно

унікальними. К. Фрідріхом та Зб. Бжезінським був визначений тоталітарний «синдром з 6 пунктів»: єдина офіційна ідеологія; єдина масова партія; система терору; монопольний контроль партії та уряду над усіма засобами масової інформації; монопольний контроль над збройними силами; централізоване бюрократичне управління економікою. Поява синдрому стала віхою в освоєнні проблематики тоталітаризму. Проте базова модель тоталітаризму виявилася занадто статичною і абсолютно непристосованою до виконання прогностичних функцій. Для ранніх теоретиків тоталітаризму не виникало питання, чи можливе абсолютне панування централізованої партії, контроль і примусова нівеляція суспільних сил, мобілізація мас на утопічні цілі. Це були факти, продемонстровані успіхом фашистів, націонал-соціалістів і більшовиків, які потрібно було пояснити за допомогою теорії. Основні засади базового концепту тоталітаризму виявилися застосовні в основному до етапу консолідації режиму й стали нефункціональними, нездатними описати реальні політичні, а тим більше соціокультурні процеси на етапі його розкладання.

У роботі йдеться про спроби створення описової конструкції, що здійснювалися на базі психоаналітичних (Е. Еріксон) методів зі застосуванням методик вивчення «авторитарного» типу особи (польові дослідження Т. Адорно, Е. Шилза, лабораторні дослідження С. Мільграма, С. Еша), на основі політико-культурних (А. Браун, С. Уайт) досліджень, організаційних теорій (Т. Рігбі), окремих положень теорії модернізації (Р. Аманн, Дж. Каутські, Р. Такер, А. Улам). Пізніше особливої популярності набули неокорпоративістські інтерпретації феномену тоталітаризму, з'явилися його конкурентні (аплікація окремих положень теорії груп до опису феномену тоталітаризму була запропонована Р. Скіллінгом) і навіть плюралістичні (концепція «інституційного плюралізму» Дж. Хьюга) тлумачення. При всьому різноманітті теоретичних підходів до аналізу такого багатовимірного явища як тоталітаризм не можна стверджувати про універсальність жодної з концепцій, а лише з'ясувати окремі виміри тоталітаризму як політичного режиму, історичної форми суспільного існування деяких держав у певні періоди ХХ ст., а також як типу політичної свідомості, культури та поведінки.

У підрозділі 1.2. – *«Понятійно-категоріальний апарат дослідження політико-культурного виміру тоталітаризму»* – наголошується, що тоталітаризм доцільно розглядати, спираючись на категорії політичної культури, політичної свідомості, політичної поведінки та політичної участі.

За вихідне положення пропонується розуміння політичної культури як сукупності стійких форм політичної свідомості й поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи. Характерними рисами політичної культури є те, що вона є продуктом природно-історичного розвитку суспільства, результатом колективної політичної творчості; має тотальний характер, за якого політичні відносини суспільства формуються відповідно до рівня політичної культури; фіксує стійкі зв'язки та відносини між сторонами політичного процесу, закріплює стабільні елементи політичного досвіду; характеризує політичну свідомість і політичну поведінку більшості населення. Тоталітарна політична культура визначається

як різновид політичної культури, що є історично та соціально зумовленим продуктом політичної життєдіяльності людей в умовах утвердження та панування тоталітарного політичного режиму.

Одним з найважливіших факторів духовного рівня, який впливає на всі аспекти політичного процесу, визначено політичну свідомість. Кожний історичний етап, а також специфіка соціально-економічного і політичного розвитку різних країн знаходили відповідне відображення у політичній свідомості суспільства. Це усвідомлення соціальними суб'єктами (індивідами, соціальними групами, класами, націями, суспільством) своїх політичних інтересів, а також інших аспектів політики. Політична свідомість є досить складним, суперечливим, багаторівневим явищем, що відображає таку ж складність суспільного буття, економічної та соціальної структури суспільства, динаміку політичних процесів. У гносеологічному аспекті йдеться про такі основні рівні політичної свідомості, які розрізняються глибиною відображення суті й закономірностей політики: емпіричний і теоретичний; буденний і науковий; соціально-психологічний та ідеологічний. У розрізі пануючих політичних режимів виділяють відповідні типи політичної свідомості. Тоталітарна політична свідомість окреслюється як підвид політичної свідомості етатистського типу, що зумовлений процесом становлення відповідного різновиду політичного режиму (комунізму, нацизму, фашизму) та постає сукупністю переважно ірраціональних, емоційно-чуттєвий, підсвідомих уявлень суб'єктів політики. Характерним визначається й обмеження можливостей реалізації індивіда в політичній сфері, його вмінь виконувати специфічні політичні ролі, вступати у взаємодію з органами управління тощо.

Політична поведінка розглядається як сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи, загалом, та тоталітарної, зокрема. Політична участь аналізується як залучення членів певної соціально-політичної спільноти до процесу політико-владних відносин; вплив громадськості на перебіг існуючих соціально-політичних процесів та формування владних політичних структур. Аналіз політико-культурного виміру тоталітаризму, вивчення особливостей політичної культури, політичної свідомості та участі дозволяє визначити конформістський психологічний тип особистості, який стає домінуючим й в умовах утвердження сталінського режиму.

У підрозділі 1.3. – *«Політико-культурний вимір тоталітаризму на західноукраїнських землях як об'єкт наукового аналізу»* – розкрито теоретико-методологічну базу дослідження. Вивчення феномену регіональної політичної культури розкривається через його міждисциплінарний характер, поєднуючи напрацювання політології, політичної психології, регіоналістики, політичної соціології, антропології, історії, культурології та інших наук. За змістом регіональна політична культура позначає систему уявлень членів спільноти про свою самобутність, певну сукупність емоційних станів, орієнтацій, установок і норм діяльності людей щодо підтримки своєї ідентичності. Регіональний контекст політичної культури розкриває поняття регіональної свідомості, обумовлене відчуттям приналежності до певної території, її історичного,

соціокультурного, політичного розвитку, що базується на регіональній ідентифікації, регіональних інтересах, цінностях та подібному.

Регіональний вимір політичної культури і свідомості розкривається на прикладі західноукраїнських земель. Відповідним поняттям позначаються історичні українські землі (Буковину, Волинь, Галичину, Поділля, Закарпаття, Західне Полісся), що входили до 1918 р. до складу Австро-Угорської імперії. Частіше його використовують для позначення сукупності територій, що були приєднані Радянським Союзом до УРСР у 1930 – 1950-х роках (за винятком тодішньої Ізмаїльської області), а також суміжних з ними територій.

З-поміж робіт, де розкриваються окремі аспекти політико-культурного та ідеологічного контексту західноукраїнських земель у складі Другої Речі Посполитої, політичні особливості утвердження румунського режиму на території Північної Буковини, політичний розвиток у складі Угорщини, особливості політики «радянзації» названо дослідження Л. Алексієвець, О. Бажана, В. Барана, В. Борщевича, М. Болдижара, М. Гетьманчука, Р. Голика, О. Гуменюка, К. Кондратюка, С. Кондратюка, М. Литвина, М. Кучерепи, М. Макари, Р. Офіцинського, Т. Рендюка тощо. Виняткову роль у протидії насадженню нових політико-культурних маркерів поведінки населення західноукраїнського регіону під впливом ідеології сталінізму відігравав український національно-визвольний рух кінця 1930-х – початку 1950-х років, відтак актуалізовано дослідження Т. Вронської, А. Горбаня, Г. Касьянова, Ю. Ленартовича, І. Патриляка, Г. Стародубець та інших.

Акцентується увага на публікаціях, де розкриті особливості зміни ціннісно-орієнтаційної основи політичної поведінки населення Радянської України. Відзначається, що першу спробу розгляду інституційно-процедурних механізмів утвердження сталінського тоталітарного режиму періоду 1939 – 1953 років у вітчизняній політичній науці здійснив Б. Ярош. Радянську специфіку утвердження тоталітарної політичної системи засобами пропаганди, особливості політичної поведінки та суспільних настроїв населення України цього періоду розкривають В. Гриневич, М. Кравчук, В. Крупина та інші.

Обґрунтовано евристичність та інтегрованість використання політико-культурного, антропологічного, аксіологічного, системного, соціологічного, психологічного, біхевіористичного, історичного, комунікативного, етнополітичного, синергетичного підходів для осмислення політико-культурних особливостей та відмінностей мешканців західних областей України в 1930 – 1950-ті роки.

У другому розділі – **«Витоки та утвердження ідеологічних засад сталінського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях»** – вказано на ідеологізацію суспільного життя як основу утвердження сталінського тоталітарного режиму в Радянській Україні, розкрито ідеологічну амбівалентність політико-культурного життя та процес трансформації ідеологічних пріоритетів населення в умовах сталінського режиму.

У підрозділі 2.1. – *«Ідеологізація суспільного життя як основа утвердження тоталітарного режиму в Радянській Україні»* – наголошується, що для тоталітарного режиму ідеологія була основою функціонування всіх

сфер суспільства. Соціально-філософська категорія «політична ідеологія» осмислюється як систематизоване, теоретично обґрунтоване духовне відображення об'єктивної реальності, сукупність теоретично обґрунтованих ідей, поглядів на оточуючу політичну дійсність і самого себе, систему державної влади, напрями розвитку держави, які сприймаються суб'єктом як правильні й потрібні у вирішенні певних завдань.

Тоталітарна ідеологія розглядається як основний засіб маніпулювання і мобілізації мас. Її головною метою, за Х. Арендт, є не трансформація зовнішнього світу чи перетворення суспільства, але зміна самої людини. Вирішальне значення мало становлення в 1930-і роки типу людини, яку за сукупністю характеристик називають Homo totalitaricus – «людиною тоталітарною». Ідеологічно обґрунтовувалась і роль харизматичного лідера, і використання терору, і формування на принципах централізму, жорсткої субординації та дисципліни ядра партії-руху. Ідеологія радянського тоталітаризму звужувала критичне мислення, створювала «одновимірну» людину, яка сприймає світ крізь призму постулатів цієї ідеології.

Радянську модель тоталітаризму сталінських часів описано в термінах класичної концепції тоталітаризму як майже досконалу ідеократію. Становлення цього майже ідеально-типового ідеократичного режиму було підсумком досить тривалої трансформації суспільства, переорганізації його на комуністичних засадах. Утвердження сталінізму як лівоекстремістської політичної диктатури супроводжувалося ідеологічним диктатом монопольної партії (ВКП(б)), політичним насиллям правлячого класу (партійної номенклатури) та незворотними негативними змінами в структурі масової політичної свідомості мешканців Радянського Союзу загалом та УРСР особливо. Політичні, економічні, соціокультурні відносини регулювалися писаними та неписаними нормами, які іноді деформували духовне життя суспільства. Партійна ідеологія призвела до зникнення плюралістичних засад соціуму, спотворення громадської думки, зрештою амбівалентної політичної свідомості. Згідно з комуністичною ідеологією втручання держави у приватну сферу мало на меті вирівнювання не лише зовнішніх атрибутів життя, але й уніфікацію потреб і цінностей людей. У розділі йдеться про нівелювання національно-політичних традицій у процесі моделювання нового середовища політико-культурних та ціннісно-орієнтаційних взаємодій, що закладено у сутності сталінського тоталітарного режиму, його прагненнях у найкоротші терміни уніфікувати всі сфери суспільно-політичного життя, позбавившись «ворожих класових та національних пережитків».

У підрозділі 2.2. – *«Ідеологічна амбівалентність політико-культурного життя на західноукраїнських землях»* – вказано, що несумісність культурно-ментальних засад українства з абсолютизованими інтернаціоналістськими догмами побудови комуністичного суспільства розв'язувалась сталінським тоталітарним режимом через розгортання політичного терору і масових репресій проти носіїв традиційних цінностей української нації. Насаджена у насильницький спосіб система політико-культурних пріоритетів повинна була

утримувати в ідеологічних рамках українську радянську націю як частину нової історичної спільності – радянського народу.

Розглядається формування нової української національно-культурної спільноти, що в умовах державно відродженої Польщі ґрунтувалося на переосмисленні національно-визвольних традицій і нових теоретичних моделях діяльності суспільних рухів. Відбувалося це в умовах, коли Друга Річ Посполита використовувала весь арсенал насильницьких засобів дискримінаційної, асиміляторської, колонізаційної та полонізаційної політики, а розмежування західноукраїнських земель мало виправдати здійснення курсу на протиставлення та роз'єднання. Закладена в міжвоєнний період модель політико-культурної взаємодії української спільноти з інститутами Другої Речі Посполитої призводила до конфронтації. Це відбувалося в умовах посилення авторитарних тенденцій у правлячому польському політикумі. Сталінський режим це використав з початком Другої світової війни для реалізації власних експансіоністських планів.

Стверджується, що румунською владою також був розгорнутий тотальний наступ на українські організаційні форми суспільного життя. Після Першої світової війни Румунією було приєднано українські землі в Буковині й Бессарабії та завершено утворення «Великої Румунії». Румунізація охопила культурно-освітні, духовні, соціально-економічні організації й товариства. Загалом насадження недемократичними політичними режимами Польщі, Румунії націоналістичної ідеології та шовінізму загострювали етнополітичні суперечності на західних українських етнічних землях, що згодом було використано сталінським і гітлерівським тоталітарними режимами.

Аналіз прийнятої у 1920 р. Конституції Чехословацької Республіки дозволяє вести мову про нові основи національної політики, розбудови демократичної держави. Держава проголошувалася унітарною, лише Підкарпатській Русі гарантувалася територіальна автономія. Проте ситуація змінилася у 1923 р., коли всупереч міжнародним договорам уряд відклав надання автономії. Політиці чехословацького уряду в краї був притаманний несподіваний, багато в чому суперечливий характер, однак, не заперечуються і загальні позитивні тенденції соціально-економічного й культурно-політичного розвитку Закарпаття в міжвоєнні роки.

Вивчення відмінних шляхів та способів політичної структуризації українців на ґрунті різних ідеологічних пріоритетів, дало підстави визначити їхню спільну опозиційність до механізмів політико-культурного життя, які утверджувалися в новоутворених Польській, Румунській та Чехословацькій державах правлячими політичними режимами. Політологічний аналіз політико-культурного простору західноукраїнських етнічних земель, які впродовж 1920 – 1930-х років перебували у складі вищезазначених держав, дозволив зробити висновок про формування протестної свідомості та активності, що проявилися в жорсткому протистоянні українського національно-визвольного руху середини 1940 – початку 1950-х років до комуністичного догматизму.

У підрозділі 2.3. – «Трансформація ідеологічних пріоритетів населення в умовах сталінського режиму» – показано механізми докорінної зміни



ідеологічних орієнтирів в умовах насадження тоталітаризму. Підготовка СРСР до нападу на Польщу супроводжувалась потужною пропагандистською кампанією. Реальне возз'єднання в рамках УРСР переважної більшості українських етнічних земель докорінним чином змінило культурно-історичне буття українського народу, надавши поштовх процесу становлення модерної української політичної нації. Цей процес відбувався всупереч модифікованим до нових реалій ідеологічним пріоритетам сталінізму, що виявилися в утвердженні особливої ролі російського народу, російської культури й мови під гаслами інтернаціоналістської дружби народів, боротьби з буржуазним націоналізмом, космополітизмом.

Підкреслюється, що на початковому етапі Другої світової війни попередня ідеологічна полівекторність була змінена тоталітарною ідеологічною одностаїнстю. Вона стала однією з найхарактерніших рис політики радянської, що загалом передбачала докорінні зміни в усіх сферах економічного, політичного і духовного життя. Ідеальні образи Й. Сталіна та інших партійних діячів старанно формувалися в газетах, а їх портрети та життєписи були домінуючою складовою пропагандистських матеріалів.

З'ясовано, що насильницькі механізми насадження ідеології сталінського тоталітарного режиму в політико-культурному просторі новоутворених західних областей Радянської України зустрічали природній, але в 1939 – 1941 роках, переважно пасивний спротив місцевого населення, яке хоча й було позбавлене можливості реалізувати усталені форми громадсько-політичного життя в нових політичних реаліях, але одночасно зберігало характерні риси української національної політичної культури.

Окреслено стратегічний курс партійно-державного управління культурою, ідейно-політичним, духовним життям в Україні, що в перші повоєнні роки полягав у зміцненні сталінського тоталітарного режиму. Швидшій русифікації західних областей УРСР мало сприяти обмеження доступу чи навіть знищення частини українських культурних надбань. Під гаслами боротьби з проявами українського буржуазного націоналізму влада позбавляла людей можливості знайомитися з численними творами мистецтва, у яких був переданий національний колорит краю. Впродовж другої половини 1940-х – початку 1950-х років радянським режимом здійснювалася цілеспрямована політика широкого впровадження російської мови в адміністративно-державному апараті, освіті, культурі, повсякденному житті західних областей України. Ідеологічні догми, що визначали радянську політику уніфікації духовного життя, негативно впливали на подальшу долю конфесій, що не вписувалися у відповідну схему. Роль додаткового чинника, що мав забезпечити й утвердити відновлення попередньої ідеологічної монополії Комуністичної партії в націоналістичному ворожому середовищі західних областей УРСР окресленого періоду, відігравали загальносоюзні ідеологічні кампанії на взірець «ждановщини».

У третьому розділі – **«Проблеми формування тоталітарної політичної культури у західних областях України (1930 – 1950-ті роки)»** – показано зміни політико-культурної сфери західноукраїнського регіону, акцентовано

увагу на специфіці утвердження тоталітарної політичної свідомості як наслідку спротиву сталінському режиму, виявлено тенденції зародження протестного потенціалу політичної культури мешканців новоутворених західних областей УРСР.

*У підрозділі 3.1. – «Зміни політико-культурної сфери західноукраїнського регіону в контексті насадження радянської ціннісно-орієнтаційної системи»* – вказано, що утвердження сталінського тоталітарного режиму в західних областях України докорінним чином змінило політико-культурний та ідеологічний характер розвитку краю, коли в найкоротші терміни було зруйновано усталені засади функціонування інформаційного простору західноукраїнського регіону й насаджено нову тоталітарну модель, що ґрунтувалася на відсутності плюралізму, ідеологічному диктаті Комуністичної партії, цензурі й репресіях.

Стверджується, що приналежність територій до різних країн, тривала бездержавність зумовлювали становище української спільноти, яка практично була позбавлена контролю над державним управлінням, органами самоврядування, промисловим виробництвом, соціальною інфраструктурою, новітніми засобами комунікації. Українці залишалися найчисельнішою етнічною групою, але за впливом на суспільні й соціально-економічні процеси поступалися полякам, румунам, німцям і євреям. Напередодні становлення радянської влади на західноукраїнських землях етнічні групи були досить активними суб'єктами політичного життя.

Одним із головних завдань сталінізму визначено ідеологічну роботу з метою перевиховання місцевого населення, переорієнтації його на радянську систему цінностей, формування людини «комуністичного майбутнього», вільної від «релігійних забобонів» і «буржуазного впливу». Окреслені зміни вплинули на психологію людей західного регіону, їх політичні орієнтації. Виховані на принципах християнської моралі, самодостатності, поваги, вони змушені були ці цінності приховувати у потрібному для влади мовчанні. Формувалися такі риси як замкнутість і відсторонення, «роздвоєння душі», недовіра до чужинців, а нерідко й до своїх.

Потужним механізмом втілення ідеологічних конструктів тоталітаризму визнано пропаганду з характерною високою маніпулятивністю, що проявлялася у здатності маскуватись під інформативність. Масоване використання технологій маніпулювання політичною свідомістю, передовсім переважаючого українського населення новоутворених західних областей Радянської України, стало основним інструментом насадження нових політико-культурних та ідеологічних пріоритетів радянської влади напередодні та під час вступу Червоної армії на ці землі. Особливу роль у процесі уніфікації інформаційного простору на початковому етапі Другої світової війни та відновленні контролю над масовою політичною свідомістю мешканців західних областей УРСР після звільнення від німецької та румунської окупації надавалася органам пропаганди в складі частин Червоної армії та місцевих партійних комітетів.

*У підрозділі 3.2. – «Специфіка утвердження тоталітарної політичної свідомості як наслідок спротиву сталінському політичному режиму в роки*

*Другої світової війни»* – розглядається насильницьке впровадження радянської політичної практики, насадження нової моделі політичної соціалізації в західних областях Радянської України.

Аналіз політико-культурних та ідеологічних складових відновлення тоталітарного режиму в західноукраїнському регіоні здійснено з урахуванням досвіду перебування краю під німецькою, угорською, румунською окупацією в 1941 – 1944 роках. Чільне місце у нацистській системі контролю окупованих західноукраїнських земель з початком німецько-радянської війни також відводилось пропаганді. Головним лейтмотивом німецької окупаційної політики стала теорія расової зверхності німецької нації. Формуючи інформаційний простір на окупованій території, гітлерівське керівництво, з одного боку, повинне було виправдати і замаскувати колоніальну політику (засновану на експлуатації та масових вбивствах), з іншого боку – стимулювати населення до співробітництва. Складовими окупаційної політики Румунії у Бессарабії та Буковині були заходи з румунізації та колонізації, що мало б призвести до «посилення румунського елемента» на цих територіях.

У підрозділі йдеться про масоване використання репресивно-каральних структур сталінського тоталітарного режиму в процесі відновлення органів влади та управління західних областей України, що супроводжувалось потужною пропагандистською кампанією. Вона мала змінити ідейно-політичні установки місцевого населення, забезпечити встановлення тотального ідеологічного контролю над духовним життям мешканців краю. Така практика корелювала зі стратегією утвердження в тоталітарному суспільстві керуючої та спрямовуючої ідеології, що потребувала політичної мобілізації.

Характеризується нова «ізоляційна модель» політичної соціалізації населення західних областей Радянської України, зокрема жорсткою регламентацією політичної поведінки індивідів з боку партійних органів різних рівнів. Зі спектру напрямів політичної активності виключені різноманітні прояви стихійної чи цілеспрямованої агресії, а також участь в діяльності політичних партій, заборонених владою. Загалом переважала мобілізаційна квазіактивність, що створювала ілюзію народовладдя. Також мали місце факти бойкотування та збройного опору як інші типи політичної участі, що істотно не вплинули на характер і темпи утвердження сталінського тоталітарного режиму.

У підрозділі 3.3. – *«Зародження протестного потенціалу політичної культури мешканців новоутворених західних областей УРСР»* – розкрито специфіку протестної політичної культури в конкретних історико-культурних та політичних реаліях й регіональному вимірі. Протестна політична культура містить історично сформовані, відносно стійкі переконання, уявлення, установки несприйняття існуючого політичного курсу та дій влади. Специфіка тоталітарного режиму описана домінуючим впливом репресивно-каральних органів, що зумовлював підготовку та безпосереднє здійснення агресії СРСР проти Польщі у середині вересня 1939 р. Утвердження радянського режиму на західноукраїнських землях супроводжувалося розгортанням масових репресій як сутнісної природи сталінського тоталітаризму. Це породжувало серед населення стан розгубленості, опір і спротив цій владі.

Оцінюються масштаби стихійної політичної поведінки під час підготовки та проведення виборів до Українських Народних Зборів 1939 р., виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР, місцевих Рад депутатів трудящих 1940 р. Мали місце й факти бойкотування та збройного опору як окремі типи політичної участі, що, однак, істотно не вплинули на характер та темпи утвердження сталінського тоталітарного режиму в новому регіоні Радянського Союзу.

Зародження протестного потенціалу політичної культури мешканців західних областей УРСР аналізується як подальша відповідь на реалізацію стратегічного курсу партійно-державного управління економікою, культурою, ідейно-політичним і духовним життям Радянського Союзу загалом та західних областей УРСР особливо. Це реакція на зміцнення сталінського тоталітарного режиму у напрямку однопартійності, нетерпимості до інакомислення і плюралізму думок, постійного ідеологічного тиску на всі сфери культурного життя, особливо творчу інтелігенцію, застосування насилля і репресій не лише до відкритих опонентів з числа членів та прихильників ОУН-УПА, але й навіть щодо лояльних до нової влади місцевих мешканців.

Показано, як під впливом здійснюваних сталінською владою соціально-економічних, політичних, національно-культурних та репресивно-каральних заходів політичні настрої на приєднаних територіях значною мірою змінювалися. Масштабні репресії посилили антирадянські погляди переважної частини західноукраїнського населення, сприяли піднесенню авторитету та розширенню соціальної бази ОУН, а також, почасти, зростанню прогітлерівських симпатій. У свідомості населення західних областей України сформувалися такі риси: войовничий атеїзм як одне з найболісніших психологічних переживань; загальна невпевненість; страх за своє життя, викликане систематичним терором з боку органів державної безпеки. Культурно та ідеологічно нова влада залишалася чужою для переважної більшості мешканців західноукраїнського регіону. У цьому середовищі кристалізувалося протистояння двох культур, у яких діють відмінні моральні, політичні, економічні закони. Першу систему орієнтацій формувала глибока християнська мораль, самодостатність, повага; друга ж такі цінності заперечувала, насаджувала однолінійність, некритичність, спрощення, що в поведінці виявлялося як мовчання, прихований чи відкритий спротив.

У четвертому розділі – **«Адаптивні форми політичної поведінки населення західноукраїнського регіону в умовах формування тоталітарної політичної культури»** – виявлено тенденції екстремізації політичної поведінки населення західноукраїнського регіону в умовах геополітичних загроз напередодні Другої світової війни, зазначено особливості адаптивної поведінки населення Закарпаття до умов сталінського тоталітарного режиму та розкрито політико-правові та інституційно-процедурні механізми насадження сталінського тоталітарного режиму в західних областях України.

У підрозділі 4.1. – *«Тенденція екстремізації політичної поведінки населення західноукраїнського регіону в умовах геополітичних загроз напередодні Другої світової війни»* – вирізняється кілька типів політичної поведінки людини: конформізм, пов'язаний з орієнтацією на чужу думку,

погляд, підтримку будь-якої позиції; політичну індиферентність – байдуже ставлення до політики, відчуженість від неї; політичний активізм, притаманний тим, кого реальна ситуація у політиці й суспільстві не влаштовує, хто прагне перетворень. Вказується, що умови посилення недемократичних політичних режимів в Польщі, Румунії та Угорщині другої половини 1930-х років, геополітичні загрози заклали ґрунт саме протестної масової політичної свідомості населення західноукраїнського регіону, яка почала знаходити вияв у прихованих та відкритих формах спротиву. Гостроти набули протистояння на етнонаціональному та релігійно-конфесійному рівнях, з огляду на особливу вагу відповідних феноменів у духовному житті, передовсім, домінуючого українського населення, яке ставало об'єктом масштабної асиміляційної політики, насадження ідеологій крайнього націоналізму й шовінізму (у відповідних національно-державних інтерпретаціях), що, призводило до активного розвитку екстремізаційних форм політичної поведінки.

Стверджується, що формування політико-культурного простору т.зв. Східних кресів Другої речі Посполитої відбувалося в умовах посилення колонізаційної політики недемократичного політичного режиму «санації» відносно всіх національних меншин, особливо української, що неминуче призвело до екстремізації масової політичної свідомості населення. За Конституцією 1935 р. політичний режим набув відверто авторитарного характеру, обмеживши або зовсім усунувши громадські й політичні інститути від реальної участі в політичному житті суспільства.

Наголошується, що екстремізація мешканців Північної Буковини формувалася в умовах фактично військової диктатури кінця 1930-х – початку 1940-х років, коли політико-культурне та ідеологічне забезпечення окупації здійснювалося на засадах жорсткої асиміляції, пурифікації, румунізації переважаючого українського населення, насадження шовіністичної ідеології правлячого румунського політичного класу.

Окремо акцентується на політико-культурних змінах у Підкарпатській Русі наприкінці 1930-х років, коли край, що перебував у складі охопленої полісистемною кризою Чехословаччини, прагнув національно-політичного самовизначення як Карпатська Україна, але в березні 1939 р. був окупований Угорщиною з її курсом на тотальну мадяризацію інструментами національної асиміляції та дискримінації. Окуповане Закарпаття опинилося у важких умовах національного та соціально-економічного визиску. Урядові кола воліли виробити ідеологічну платформу, де було би зафіксовано окремішнє становище місцевого українського населення.

У підрозділі 4.2. – *«Особливості адаптивної поведінки населення Закарпаття за сталінського тоталітарного режиму»* – вказано, що розпочата у вересні 1939 р. «радянська» прискореними темпами поновилася наприкінці Другої світової війни. Розкриваючи військово-політичну ситуацію Закарпаття на завершальному етапі Другої світової війни, окремо здійснено інституційно-процедурний аналіз проблем національного самовизначення українського населення краю. В умовах військово-політичної невизначеності, за сприяння, часто й активної допомоги партійних і військових структур СРСР,

розгортається масовий рух за вихід регіону з Чехословацької республіки та входження до складу єдиної Української держави. Використовуючи сприятливу воєнно-політичну ситуацію жовтня 1944 р., керівництво СРСР підготувало та організаційно забезпечило загострення суспільно-політичної кризи на цій частині західних українських етнічних земель, які напередодні Другої світової війни були окуповані Угорщиною.

Виявлено, що за допомогою маніпулятивно-пропагандистського впливу та насадження комуністичної ідеології сталінізму для реалізації власних геополітичних експансіоністських планів у Центральній-Східній Європі було проголошено квазідержавне утворення – Закарпатська Україна, яка під виглядом реалізації права на національне самовизначення повинна була легітимізувати його претензії на цей край. Новий міжнародно-правовий статус краю було офіційно закріплено 29 червня 1945 р., коли в Москві між Радянським Союзом і Чехословацькою Республікою підписаний договір про перехід Закарпатської України до складу УРСР.

Підкреслюється, що зі включенням Закарпаття до складу Радянської України процес насадження нових пріоритетів політико-культурного розвитку тільки активізувався. Одночасно, стверджується, що возз'єднання Закарпаття з основним масивом українських етнічних земель у складі Української РСР відповідало корінним інтересам народу.

У підрозділі 4.3. – *«Політико-правові та інституційно-процедурні механізми насадження сталінського тоталітарного режиму в західних областях України»* – йдеться про те, що вищезазначені механізми в період та після звільнення краю від нацистської окупації були спрямовані на відновлення і зміцнення домінуючої ролі партійних комітетів, становлення підконтрольної їм номенклатури працівників радянських, комсомольських, господарських організацій, органів НКВС та КДБ. Вони були змушені адаптуватися до назагал нелояльного, а подекуди й відкрито ворожого ставлення місцевого, передовсім українського та польського населення. З початком німецько-радянської війни переважна більшість радянського партійного та господарського активу залишила край. У процесі ж відновлення радянської влади відповідальні обов'язки поклалися на «уповноважених», які прибували вслід за частинами Червоної армії. Відтак сформовано номенклатурну еліту, яка відрізнялася від попередньої соціальним складом, світоглядом, володіла командними повноваженнями, монополією на політику, ідеологію, економіку в регіоні. Прибулі та місцеві спеціалісти формували нову радянську бюрократію, яка мала низький загальноосвітній і культурний рівень, але вирізнялася високим ступенем адаптивного потенціалу до нових політичних реалій.

Прослідковується ціннісна деформація партійної номенклатури, що стала одним із характерних проявів політичної компетентності в умовах утвердження тоталітарного режиму у ворожому ціннісно-цивілізаційному середовищі західних областей УРСР. У багатьох випадках, серед «уповноважених», зайнятих на відповідальній роботі в партійних, радянських, адміністративних, профспілкових органах краю, переважали малокомпетентні особи, що пройшли сувору школу сталінського виховання, навчилися беззастережно підкорятись

партійній дисципліні. Такі кадри допомагали вирішити проблему кількісно, але відповідне комплектування апарату управління людьми з інших областей та місцевими «висуванцями з пролетарських верств» стало ще одним свідченням зниження якісного рівня політичної ефективності. Показано, що специфічні умови вимагали ширшого залучення місцевих спеціалістів для роботи в адміністративному апараті, але до уваги брали не стільки професійний рівень місцевих «висуванців», скільки їх тяжіння до політичного конформізму як однієї з форм адаптації до нових суспільно-політичних реалій.

В умовах війни керівництво СРСР широко використовувало нерегулярні збройні підрозділи і частини – добровільні формування самооборони воєнізованого і невоєнізованого характеру, що попри невисокий рівень бойової активності та ефективності, долучилися до боротьби з українським визвольним рухом, відтягували на себе певні сили й пропагандистські ресурси підпілля. Сам факт їх існування вносив розкол в українське суспільство, посилюючи громадянський характер збройного протистояння у західних областях УРСР. Вказується, що політичний режим, який тут утвердився на завершальному етапі Другої світової війни, мав тоталітарний характер та був аналогічним до системи і способу здійснення влади в цілому СРСР чи будь-якому його регіоні. У результаті чекістсько-військових операцій, масових репресій, насамперед, депортації західноукраїнського населення, насильницької колективізації села, ліквідації греко-католицької церкви та інших заходів, збройному підпіллю вдалося завдати значних втрат, а визвольний рух пішов на спад.

У **Висновках** систематизовано результати дослідження політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму в 1930 – 1950-ті роки.

Аналіз стану наукової розробки засвідчив лише часткове осмислення проблематики у вітчизняній та зарубіжній політичній науці. Водночас включення західноукраїнських земель до радянського політико-культурного простору, трансформація політико-культурної сфери регіону в період утвердження сталінського тоталітарного режиму є важливим сюжетом, що допомагає проаналізувати сутність і тенденції розвитку політичної культури, політичної свідомості, політичної соціалізації суспільства в конкретних історико-культурних та політичних реаліях, у регіональних та загальнонаціональних вимірах. З огляду на це, в дисертації осмислено дослідження щодо окремих складових політики «радянської». Водночас розширено фактологічну базу для відповідних політологічних інтерпретацій через опрацювання значного масиву матеріалів центральних та обласних архівів західноукраїнського регіону, тогочасної періодики та спогадів очевидців. Нові джерела демонструють в історичній ретроспективі підготовку, характер та наслідки насадження політико-культурних та ідеологічних пріоритетів сталінізму в межах окремих регіонів.

Доктринальне і концептуальне осмислення феномену тоталітаризму в ретроспективі 1930 – 1980-х років здійснювалося в межах концепції тоталітарного руху, теорії тоталітарної диктатури, соціогенетичної

інтерпретації феномену тоталітаризму, психологічного, структурно-функціонального, соціально-філософського, функціоналістсько-біхевіористського, модернізаційного та політико-культурного підходів. Теоретико-методологічна база сучасного дослідження тоталітарної ідеології розширюється за рахунок інтеграції новітнього понятійного апарату (політична культура, політична свідомість, політична діяльність, регіон, регіональна свідомість, регіональна ідентичність тощо) й концептуального бачення феномену тоталітаризму, що дало можливість комплексно дослідити політико-культурні трансформації в західних областях Радянської України кінця 1930 – початку 1950-х років. Відтак окреслено можливість не лише співвіднести формальні і неформальні компоненти тоталітарної політичної системи, вплив стійких установок, цінностей, уявлень на особистість і групи, але й визначити реальні та перспективні вектори змін політичної культури мешканців західноукраїнських земель – до і після встановлення тоталітарної диктатури.

Розкрито ідеологічну варіативність тоталітарних політичних режимів, що дозволило виявити специфічні риси ідеології радянського тоталітаризму в її історичному розвитку – від зародження наприкінці 1920-х років до апогею ціннісно-орієнтаційних засад на початку 1950-х років. Вказано на спільні риси сталінізму з іншими тоталітарними ідеологіями, передовсім німецьким нацизмом. Одночасно у протистоянні сталінізму й нацизму напередодні й в роки Другої світової війни вбачаються і їхні ідеологічні антагонізми, зокрема діаметрально протилежні візії політичного розвитку народів (у тому числі й українського), які опинилися під їх тотальним контролем.

Досліджено ідеологічні суперечності, амбівалентність як характерні риси політико-культурного життя на західноукраїнських землях 1920 – початку 1930-х років. Відзначається, що, приміром, формування політико-культурного простору так званих Східних кресів Другої речі Посполитої відбувалося в умовах посилення колонізаційної політики недемократичного політичного режиму «санації» і неминуче призводило до екстремізації політико-культурного життя. Закладена в умовах ідеологічної та нерідко збройної конфронтації ворожість українсько-польських відносин мала деструктивний вияв з початком Другої світової війни. Загалом осмислення різних способів політичної структуризації українців на ґрунті різних ідеологічних пріоритетів, дало підстави визначити їхню спільну опозиційність до правлячих політичних режимів у новоутворених Польській, Румунській, Чехословацькій державах. Політологічний аналіз політико-культурного простору західних українських етнічних земель дозволив зробити висновок про формування тут протестної культури, що згодом проявилися в жорсткому протистоянні українського національно-визвольного руху до комуністичного догматизму.

З'ясовано, що вплив ідеології на всі сфери життя суспільства був колосальним і всебічним. Саме ідеологія визначала характер панівних моральних і правових норм (класова мораль і революційна законність), перебувала в основі своєрідного етосу загального служіння вищій меті (побудові комуністичного суспільства), яке ставало справою не тільки мас



населення, а й самого тоталітарного лідера. Держава і політика розглядалися лише як засіб досягнення цієї мети. Крім цього системоутворюючого значення ідеології, що визначає саму можливість виникнення і функціонування системи, вона створювала необхідний для існування режиму орієнтаційний і мобілізаційний потенціал.

Визначено трансформацію ідеологічних пріоритетів сталінського тоталітарного режиму в новоутворених західних областях УРСР в 1939 – 1941 роках, що зумовило докорінну зміну засад політичної взаємодії в нових політико-правових й політико-культурних реаліях за загальносоюзними взірцями переходу – від засад плюралістичного до моністичного світогляду та одноманітного способу життя. Проаналізовано відновлення сталінського диктату в західних областях України на завершальному етапі Другої світової війни та перші повоєнні роки, якому був притаманний масовий насильницький вплив партійних і репресивно-каральних структур тоталітарного режиму.

Визначено особливості масової політичної свідомості як компоненту тоталітарної політичної культури. Остання ж розглядається як різновид політичної культури, історично та соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей в умовах утвердження тоталітарного режиму. Для неї характерний тотальний диктат пануючої політичної партії (в СРСР – ВКП(б)) та правлячого політичного класу (в СРСР – партійної номенклатури) над процесами формування знань, цінностей, політичного досвіду, принципів і способів політичної діяльності, функціонування політичних інститутів, обмеженням можливостей окремого індивіда реалізовуватися.

Феномен масової політичної свідомості в умовах утвердження тоталітаризму осмислюється у його зв'язку з політичною поведінкою. На основі опрацювання наукових джерел з'ясовано природу і сутність тоталітарної політичної свідомості як етатистської. Вагому роль у формуванні тоталітарної політичної свідомості в СРСР відіграв спеціально сформований інформаційний простір, коли інститути партійної пропаганди та державної цензури визначали відповідні ціннісні та поведінкові установки в суспільстві, нівелюючи національно-політичну специфіку як прояв так званого «буржуазного націоналізму» чи «національної обмеженості». Процес політико-культурної трансформації західноукраїнських земель в період включення до складу УРСР, зокрема, був спрямований на форсоване насадження інституційно-процедурних засад функціонування інформаційного простору інструментами пропаганди під наглядом органів державної безпеки. Політична пропаганда трактується як основа радянської ціннісно-орієнтаційної системи.

Загалом зміни політико-культурної сфери західноукраїнського регіону проаналізовано в контексті насадження радянської ціннісно-орієнтаційної системи через руйнування культурно-ментальних засад цього краю. Розкриваючи ідеологічні та політичні пріоритети сталінського тоталітарного режиму, окремої уваги заслуговує формування політико-культурного-простору СРСР в 1920 – 1930-ті роки. Утвердження сталінізму як лівоекстремістської політичної диктатури супроводжувалося ідеологічним диктатом монопольної партії, політичним насиллям правлячого політичного класу, незворотними

негативними змінами в структурі масової політичної свідомості мешканців Радянського Союзу. Сутність сталінського тоталітарного режиму, його прагнення уніфікувати всі сфери суспільно-політичного життя, позбутися «ворожих класових та національних пережитків» відобразилися, в тому числі, й у ігноруванні національних традицій, суперечливих і загрозливих процесах моделювання нового середовища політико-культурних та ціннісно-орієнтаційних взаємодій.

Специфіка утвердження тоталітарної політичної свідомості на західноукраїнських землях аналізується як наслідок спротиву сталінському політичному режиму. Ідеологічний вимір політики окупаційних режимів розглядається як фактор боротьби сталінізму з українським національно-визвольним рухом на завершальному етапі Другої світової війни та в перші післявоєнні роки, що, зокрема визначав загальний репресивно-каральний вплив на регіональну національно-культурну специфіку, спричинив докорінну зміну ціннісно-орієнтаційних засад функціонування політичного життя, агресивне несприйняття української ментальності тощо.

Виявлено протестний потенціал політичної культури, який посилювався в часи радянської окупації. Специфічне бачення світу, сприйняття оточуючого середовища через призму «свій-чужий» сформувалися історично в цьому регіоні й відображали особливості політичної структуризації населення, етноконфесійні відмінності, взаємодію зі сусідами, взаємовплив культур тих країн, куди входили ці землі. Ціннісно-культурне нашарування, насильницьке впровадження ідеалів тоталітаризму сформувало і неоднозначний характер адаптації населення до нової влади: толерантно-нейтральне ставлення, підтримка, співпраця, ізоляціонізм, підозра, нетерпимість, відчуження, ворожість, опір.

Розкрито фактори, що обумовили посилення екстремізації політичної поведінки мешканців західноукраїнського регіону за геополітичних загроз та зміцнення авторитарних політичних режимів Польщі, Румунії, Угорщини в другій половині 1930-х років. Політико-культурне та ідеологічне забезпечення окупації здійснювалося на засадах жорсткої полонізації, пурифікації (етнічного очищення в румунській інтерпретації), румунізації переважаючого українського населення, насадження шовіністичної ідеології, особливо в умовах фактичної військової диктатури кінця 1930 – початку 1940-х років. Визнано й авторитарний вектор політико-культурних та ідеологічних змін Підкарпатської Русі наприкінці 1930-х років, коли край перебував у складі охопленої кризою Чехословаччини, прагнучи національно-політичного самовизначення, але був окупований Угорщиною, яка реалізувала курс на тотальну мадяризацію політико-культурного простору інструментами національної асиміляції та дискримінації.

Охарактеризовано особливості адаптивної поведінки населення Закарпаття до умов сталінського тоталітарного режиму. Відзначено, що ідеї національно-політичного самовизначення в політико-культурному просторі Закарпатської України на завершальному етапі Другої світової війни були використані радянською владою для реалізації власних планів її приєднання до

складу СРСР (за зовнішньою імітацією волевиявлення народних мас). Механізми адаптації мешканців Закарпаття до нових політико-культурних реалій вбачаються в інтенсивній індоктринації чільними інститутами сталінського тоталітарного режиму мешканців поліетнічного регіону, уніфікації до радянських взірців суспільно-політичного життя.

Осміслено політико-правові та інституційно-процедурні механізми насадження сталінського тоталітарного режиму в західних областях України. Формування політико-культурного простору західних областей України у цей час супроводжувалося: проявами політичного алармізму в умовах війни й вступу Червоної армії; достатньо масштабним абсентеїзмом як реакцією на насадження політичних структур та ідеології сталінського тоталітарного режиму; аномією масової свідомості мешканців Північної Буковини в умовах вступу Червоної армії; утвердженням радянських пріоритетів політико-культурного та ідеологічного розвитку, політико-культурними практиками мобілізації та формуванням лояльності до режиму загалом. Попри певні відмінності в досвіді національно-політичного життя, політико-культурну специфіку українських західних етнічних земель, процес радянзації в новоутворених Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Ровенській, Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях був спрямований на нівелювання національно-політичного колориту регіону, насадження уніфікованих стандартів політичної поведінки в реаліях тоталітарної комуністичної дійсності та акцентуалізацію на асиміляторській національній політиці попередніх авторитарних режимів з виразною маніпулятивно-пропагандистською метою.

Показано, як в західних областях України практикувалось насильницьке впровадження радянської політичної практики, насадження нової моделі політичної соціалізації. Тимчасові органи влади та управління не обиралися місцевим населенням, а були сформовані політорганом Червоної армії під контролем НКВС. Проведені, хоча й з масованим використанням партійно-ідеологічних та репресивно-каральних структур режиму, вибори до Українських Народних Зборів, тим не менше, дозволили переважній більшості населення однозначно висловитись за возз'єднання з рештою українського народу. Виконавши наперед визначене ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У функціональне призначення, ретельно відібрані за своєю структурою, тимчасові органи влади та управління заклали легітимні основи для включення західноукраїнських земель до складу Української РСР, проведення наступних виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР, обласних, районних, міських, сільських та селищних рад депутатів трудящих. Останні характеризувалися майже повним домінуванням радянської електоральної практики. На прикладі західних областей УРСР періоду утвердження сталінізму розкрито форми політичної квазіактивності, що спиралися на інституційно-організовану участь мас у політичному житті через збори, мітинги, демонстрації, лекції, вибори. Вказано, що будь-який вияв політичної пасивності сприймався як неприйнятний для даного типу політичного режиму, а його носії зазнавали тиску репресивно-каральних та ідеологічно-пропагандистських органів.

Досліджено соціально-психологічні механізми політичного гноблення партійною номенклатурою мешканців західних областей Радянської України на завершальному етапі Другої світової війни й перше повоєнне десятиліття, а також відповідні моделі їх політичної поведінки. Прибулі керівні спеціалісти та місцеві «висуванці» формували нову радянську бюрократію, яка мала невисокий загальноосвітній і культурний рівень. Ціннісна деформація партійної номенклатури проявилася політичною некомпетентністю в умовах утвердження тоталітарного режиму серед ворожого середовища західних областей України.

Визначено, що обов'язковою умовою становлення довготривалого тоталітарного порядку було знищення традиційної релігійної свідомості як незалежної від державного контролю сфери, що значною мірою характеризує систему суспільних морально-етичних координат. Її місце режим прагне заповнити власними базисними установками маніпулятивного, псевдосакрального змісту. Усталена свідомість віруючих зазнавала постійних трансформацій, як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях.

З метою трансформації суспільно-політичних відносин, ліквідації конкуренції за владу, придушення національно-визвольного руху, інституціалізації радянської влади в регіоні використовувалася «депортаційна політика» як система заходів масового переселення західноукраїнського населення в глибину СРСР та спрямування в західні області російськомовних громадян, зокрема й у формі насильницьких методів.

Закладені в повоєнний період зміни і деформації негативно вплинули на подальший політико-культурний розвиток західноукраїнського регіону. Попри певну специфіку в темпах, характері та інструментарії насадження політико-культурних й ідеологічних пріоритетів сталінізму в регіоні, вони відзначалися спільною спрямованістю процесів тотального впливу й контролю над духовним життям мешканців краю, загалом, та особливо – його політичних проявів. Конкретний історико-культурний та регіональний контекст трансформації політичної поведінки і політичної свідомості громадян під впливом цілеспрямованих дій режиму дозволяє вести мову про перспективу подальших наукових досліджень, зокрема аналіз сучасних викликів та можливостей попередження тоталітарних й авторитарних тенденцій у суспільстві.

## СПИСОКОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### *Монографія:*

1. Докаш О. Ю. Політико-культурна трансформація західних областей України під впливом радянської ідеології (1930 – 1950-ті роки) [Текст] : монографія / Оксана Юрїївна Докаш. – Чернівці : Місто, 2016. – 384 с.

### *Статті у фахових наукових виданнях:*

2. Бойко (Докаш) О. Ю. Міф та міфологема як істотні чинники комунікації в політичній сфері [Текст] / О. Ю. Бойко (Докаш) // Історико-

політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2009. – Том 19 – 20. – С. 53-58.

3. Докаш О. Ю. Політичний герой: персоніфікація міфологічного образу [Текст] / О. Ю. Докаш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 13. – Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету «Говерла», 2009. – С. 37-40.

4. Докаш О. Ю. Українські Народні Збори 1939 р. як політико-правовий інструмент легітимізації входження Західної України до складу УРСР: нормативно-процедурні аспекти [Текст] / О. Ю. Докаш // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. – Том 25 – 26. – С. 37-41.

5. Докаш О. Ю. Політика формування та характер місцевих органів влади та управління Західної України (вересень 1939 – червень 1941 рр.): спроба структурно-функціонального аналізу [Текст] / О. Ю. Докаш // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. Том 12. Тематичний випуск. Політичні виміри процесів європейської інтеграції. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 521-534.

6. Докаш О. Ю. Військово-політичні та міжнародно-правові аспекти визнання Північної Буковини як складової частини УРСР [Текст] / О. Ю. Докаш // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Збірник наукових праць. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. – Випуск 676 – 677. – С. 31-37.

7. Докаш О. Ю. Реактивна політична поведінка в умовах утвердження сталінського тоталітарного політичного режиму (на прикладі активності населення Західної України у виборах 1939 – 1940 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Держава і право : Збірник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 62. – К., 2013. – С. 432-437.

8. Докаш О. Ю. Ідеологічна складова утвердження нової моделі політичної соціалізації населення Західної України (1939 – 1941 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Слов'янський вісник : збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. Випуск 18. – Рівне, 2014. – С. 31-35.

9. Докаш О. Ю. Радянська електоральна політична практика як складова нової моделі політичної соціалізації населення Західної України (1939 – 1940 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2014. – № 1 (209). – С. 167-180.

10. Докаш О. Ю. Політико-правові та інституційно-процедурні аспекти функціонування органів влади та управління Закарпатської України в контексті визначення характеру політичного режиму [Текст] / О. Ю. Докаш // Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відп. ред.

О. В. Бабкіна]. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. – Спецвипуск. – С. 440-447.

11. Докаш О. Ю. Інтенсивність політичної діяльності населення Західної України як реакція на імпульси радянської політичної системи (1939 – 1940 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. – Том 27 – 28. – С. 39-45.

12. Докаш О. Ю. Проблема Північної Буковини та Бессарабії в міжнародно-політичному вимірі літа 1940 р. [Текст] / О. Ю. Докаш // Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2014. – Вип. 12. – С. 54-60.

13. Докаш О. Ю. Кадрова політика формування органів влади та управління західних областей УРСР на завершальному етапі Другої світової війни в контексті ефективності політичного функціонування сталінського тоталітарного режиму [Текст] / О. Ю. Докаш // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – Науковий журнал. – 2014. – Випуск № 7. – С. 192-198.

14. Докаш О. Ю. Політична участь населення Закарпатської України в умовах політичної нестабільності восени 1944 р. [Текст] / О. Ю. Докаш // Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. – Випуск 6. – 2015. – С. 217-224.

15. Докаш О. Ю. Політико-системна криза в Закарпатській Україні на завершальному етапі Другої світової війни в контексті утвердження впливу сталінського тоталітарного режиму в Центрально-Східній Європі [Текст] / О. Ю. Докаш // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. – Том 29-30. – С. 247-252.

16. Докаш О. Ю. Реалізація стратегічних політичних інтересів сталінського тоталітарного режиму як рушійної сили утвердження радянської політичної системи в Західній Україні та Північній Буковині на початковому етапі Другої світової війни: компаративний аспект [Текст] / О. Ю. Докаш // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. – Випуск 27. – 2015. – С. 15-21.

17. Докаш О. Ю. Інституційно-процедурні механізми впровадження й функціонування системи радянської політичної цензури в контексті знищення історичної пам'яті мешканців Західної України та Північної Буковини в роки Другої світової війни [Текст] / О. Ю. Докаш // Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 13. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 229-236.

18. Докаш О. Ю. Практики політичної мобілізації на підтримку тоталітарного режиму: теоретико-методологічні та прикладні аспекти включення Північної Буковини до складу УРСР [Текст] / О. Ю. Докаш // Слов'янський вісник : збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський

інститут слов'язознавства Київського славістичного університету. Випуск 22. – Рівне, 2015. – С. 67-71.

19. Докаш О. Ю. Політико-правові механізми включення Північної Буковини до складу УРСР та формування інституційно-процедурної основи функціонування радянської політичної системи в Чернівецькій області (1940–1941 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія: Філософія. Соціологія. Політологія: збірник наукових праць. – 2015. – № 5(27). – С. 76-87.

20. Докаш О. Ю. Політична субкультура партійної номенклатури західних областей України (кінець 30-х – початок 50-х років ХХ ст.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. – Випуск 19 : збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 9-14.

21. Докаш О. Ю. Політична компетентність партійної номенклатури західних областей України (кінця 30-х початку 50-х років ХХ ст.) : аксіологічний та діяльнісний аспекти [Текст] / О. Ю. Докаш // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 108 (№5). – С. 275-279.

22. Докаш О. Ю. Посилення ідеологічного контролю сталінського тоталітарного режиму над політико-культурним простором західних областей УРСР (друга половина 40-х - початок 50-х років ХХ ст.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Держава і право : Збірник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 73. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2016. – С. 51-60.

23. Докаш О. Ю. Ідеологічна амбівалентність в структурі масової політичної свідомості населення Західної України, Північної Буковини та Підкарпатської Русі наприкінці 30-х – початку 40-х років ХХ ст. : компаративний аналіз [Текст] / О. Ю. Докаш // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціальнополітичних дисциплін [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. – Випуск 20: збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 93-98.

*Статті у міжнародних наукових фахових виданнях:*

24. Докаш О. Ю. Язык политической пропаганды сталинского тоталитарного режима в условиях эскалации военно-политического противостояния за Западную Украину на начальном этапе Второй мировой войны / О. Ю. Докаш // *Studia Humanitatis* (Гуманитарные дисциплины) / Электронный научный журнал. – 2013. – №3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/dokash.pdf>

25. Dokash O. Wybory w Ukrainie zachodniej w latach 1939 – 1940 // *Globalisation processes in the regions* [Text] / O. Dokash // *Procesy zmian*

globalizacyjnych w regionach / Bogusław Ślusarczyk, Mariola Grzebyk, Alicja Trzyna (redakcja naukowa). – Rzeszów : PU COMPUS, 2014. – S. 41-53.

26. Докаш О. Ю. Радянська стратегія та практика політичної мобілізації населення Західної України в умовах військово-політичного протистояння на завершальному етапі Другої світової війни [Текст] / О. Ю. Докаш // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. – Випуск 4. – Житомир-Київ-Краків : ФОРМ Євенок О. О., 2014. – С. 224-233.

27. Dokash O. Structural and functional bases of formation, institutional and procedural mechanisms using power resources of Stalin's totalitarian regime in Western Ukraine at the final stage of the Second World War [Text] / O. Dokash // *Historia I Polityka. Półrocznik poświęcony myśli politycznej i stosunkom międzynarodowym / History and Politics. Semiannual Devoted to Political Thought and International Relations*. – № 12(19). – Toruń, 2014. – P. 23-32.

28. Dokash O. Political strategy and practice of restoring the soviet nomenclature system of government formation and management of the western regions of the USSR at the final stages of the World War II [Text] / O. Dokash // *International Journal of Economics and Society*. – April 2015. – Issue 1. – P. 289-293.

29. Докаш О. Ю. Восстановление номенклатурной системы формирования органов власти в западных областях УССР на завершающем этапе Второй мировой войны [Текст] / О. Ю. Докаш // *Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne. Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim*. – 2015. – Tom 5(1). – S. 133-145.

30. Докаш О. Ю. Зміст та політико-культурні форми реалізації інтересів суб'єктів політичного життя Закарпатської України (жовтень 1944–січень 1945 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // *Evropský politický a právní diskurz*. – Svazek 3. – 1 vydání. – 2016 / *European political and law discourse*. – Volume 3. – Issue 1. – 2016. – P. 106-112.

*Навчальні посібники та інші навчально-методичні видання:*

31. Докаш О. Ю. Політологія. Навчальний посібник [Текст] / О. Ю. Докаш, Ю. І. Макар, Т. П. Лаврук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 596 с. (70,1 / 50 д.а.)

32. Докаш О. Ю. Політологія. Методичні рекомендації та завдання до самостійної роботи студентів усіх спеціальностей усіх форм навчання / О. Ю. Докаш. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. – 135 с.

33. Докаш О. Ю. Циркуляція еліт, політичний релятивізм, поліархія, політика внутрішня, політика і мораль [Текст] / О. Ю. Докаш // *Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації*. – 3-є видання, виправлене і доповнене / Укладач В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанська, Я. Б. Турчин, Н. М. Хома. – Львів : «Новий світ – 2000», 2014. – С. 292-294, 296, 344, 425.

34. Докаш О. Ю. Сталінізм, тоталітаризм [Текст] / О. Ю. Докаш // *Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів*



ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.], 2-ге видання, стереотипне. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. – С. 632-633, 693-694.

35. Докаш О. Ю. Політологія. Опорний конспект лекцій [Текст] / О. Ю. Докаш. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2016. – 180 с.

*Тези наукових доповідей:*

36. Докаш О. Ю. Архетип героя в контексті політичної міфології [Текст] / О. Ю. Докаш // Національна ідея та національний інтерес України: єднання заради майбутнього : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Сімферополь – м. Ялта, 6-8 березня 2009 р. – Сімферополь : Центр розвитку освіти, науки та інновацій, 2009. – С. 22-25.

37. Докаш О. Ю. Політичний міф як архаїзація соціокультурного простору [Текст] / О. Ю. Докаш // Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід : Тези доповідей міжнародної конференції, м. Тернопіль, 26-27 березня 2009 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – С. 150-152.

38. Докаш О. Ю. Соціальна міфотворчість як чинник політичного життя [Текст] / О. Ю. Докаш // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: тези доповідей VII міжнародної науково-теоретичної конференції / Відп. ред. О. С. Білоус, м. Тернопіль, 8 квітня 2009 р. – Тернопіль, 2009. – С. 258-260.

39. Докаш О. Ю. Соціальний міф у політичному процесі як чинник міжкультурної комунікації [Текст] / О. Ю. Докаш // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 10-12 вересня 2009 р. / Під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Одеса : Друк, 2009. – С. 199-205.

40. Докаш О. Ю. Політика відновлення органів влади та управління західних областей УРСР на завершальному етапі Другої світової війни : структурно-кадровий зріз [Текст] / О. Ю. Докаш // Наука і сучасність: виклики глобалізації. – Частина II (юридичні, педагогічні, політичні науки) : Міжнародна конференція, м. Київ, 25 травня 2013 р. – Київ : Центр наукових публікацій, 2013. – С. 131-135.

41. Докаш О. Ю. Функции идеологии и мифа в формировании групповой идентичности сталинизма как типа власти и общества [Текст] / О. Ю. Докаш // Материалы международной научно-практической конференции «VIII Международная конференция, посвященная проблемам общественных наук», г. Москва, 31 мая 2013 г. – М. : Центр гуманитарных исследований «Социум», 2013. – С. 36-39.

42. Докаш О. Ю. Вересень 1939 р. в історико-політичній ретроспективі взаємин Сходу та Заходу України [Текст] / О. Ю. Докаш // Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід – Захід», АР Крим, м. Бахчисарай – м. Дніпропетровськ, 12 жовтня 2013 р. у 4-х частинах. – Частина IV. – Д. : ТОВ «Інновація», 2013. – С. 209-211.

43. Докаш О. Ю. Національно-політичне самовизначення населення Закарпатської України та перспективи консолідації української нації на завершальному етапі Другої світової війни [Текст] / О. Ю. Докаш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Національна консолідація та європейська інтеграція України», м. Івано-Франківськ, 31 жовтня-1 листопада 2013 р. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 182-186.

44. Докаш О. Ю. Проблема Північної Буковини в міжнародно-політичному вимірі літа 1940 р. / О. Ю. Докаш // Всеукраїнська науково-практична конференція «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток», м. Рівне, 20-21 березня 2014 р. : Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». – 2014. – № 1-2. – Рівне : Рівненський інститут Університету «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://univerua.rv.ua/naukova\\_robota/volynski\\_naukovi\\_studii/nv1\\_2\\_2014.php](http://univerua.rv.ua/naukova_robota/volynski_naukovi_studii/nv1_2_2014.php).

45. Докаш О. Ю. Репресії та депортації як силовий ресурс політичної влади в процесі утвердження сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні (1939–1941 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // III Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша; Україна, м. Луцьк, 15 квітня 2014 р.; Політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. / За заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – Вип. 3. – С. 50-53.

46. Докаш О. Ю. Політична криза в радянсько-румунських відносинах (весна-літо 1940 р.) та проблема визначення характеру включення Північної Буковини до складу СРСР [Текст] / О. Ю. Докаш // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у ХХ – на початку ХХІ століття», м. Ужгород, 16-17 жовтня 2014 р.; Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Політологія. Соціологія. Філософія». – Випуск 1 (18). – Ужгород, 2015. – С. 36-38.

47. Докаш О. Ю. Інституційно-процедурні механізми впровадження й функціонування цензури в процесі насадження радянської моделі політики пам'яті в Західній Україні та Північній Буковині (1939–1945 рр.) / О. Ю. Докаш // II Всеукраїнська наукова конференція «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах», м. Рівне, 12 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mnemonika.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Dokash-O.Y.pdf>.

48. Докаш О. Ю. Структурно-кадрові механізми утвердження інститутів радянської політичної системи в Північній Буковині (1940–1941 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи», м. Житомир, 14-15 травня 2015 р. – Житомир-Вінниця : Видання SP, 2015. – С. 233-234.

49. Докаш О. Ю. Формування командирами та політпрацівниками Червоної Армії тимчасових органів влади та управління в Західній Україні як

елемент політичної тактики радянського тоталітарного режиму на початковому етапі Другої світової війни [Текст] / О. Ю. Докаш // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Друга світова війна: події, факти, версії», м. Переяслав-Хмельницький, 24 квітня 2015 р. [Упорядник: Т. Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 173-178.

50. Докаш О. Ю. Ренесанс політичної культури радянського тоталітарного суспільства в процесі «путінізації Росії» [Текст] / О. Ю. Докаш // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії», м. Рівне, 10 грудня 2015 р. – Рівне : РІКУП НАНУ, 2015. – С. 72-74.

51. Докаш О. Ю. Ментальність населення західних областей України як об'єкт політико-культурного та ідеологічного впливу сталінського тоталітарного режиму (кінець 30-х – початок 50-х років ХХ ст.) / О. Ю. Докаш // Інтернет-проект «Українська ментальність: мовно-літературний, історико-культурний та політико-правовий виміри», 17-18 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // mentalnist-2016.blogspot.com/p/blog-page\\_12.html](http://mentalnist-2016.blogspot.com/p/blog-page_12.html).

*Інші видання:*

52. Докаш О. Ю. Політико-правовий аналіз характеру й механізмів взаємодії органів влади й управління Закарпатської України з державними та партійними структурами Радянської України й Чехословацької республіки (1944–1945 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2014. – № 6 (214). – С. 175-185.

53. Докаш О. Ю. Воєнно-політична ситуація у Підкарпатській Русі влітку-восени 1944 р. та проголошення возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною [Текст] / О. Ю. Докаш // Військово-науковий вісник. – Випуск 23. – Львів : АСВ, 2015. – С. 69-82.

54. Докаш О. Ю. Політична боротьба в процесі формування та діяльності народних комітетів Закарпатської України на завершальному етапі Другої світової війни [Текст] / О. Ю. Докаш // Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 95 (4). – С. 408-413.

55. Докаш О. Ю. Реінтеграція Чернівецької області до загальносоюзного політико-правового простору (1944–1945 рр.) [Текст] / О. Ю. Докаш // Держава і право : Збірник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 68. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2015. – С. 43-52.

## АНОТАЦІЇ

**Докаш О. Ю. Політико-культурна трансформація західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму (1930 – 1950-ті роки).** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

У дослідженні вперше у вітчизняній політичній науці здійснено концептуалізацію напрямів та тенденцій політико-культурної трансформації західних областей України в контексті утвердження ідеології радянського тоталітаризму (1930 – 1950-ті роки). Попри певні відмінності в досвіді національно-політичного життя, політико-культурній специфіці українських західних етнічних земель, що в міжвоєнний період входили до складу Польщі та Румунії, процес радянзації в новоутворених Волинській, Львівській, Рівенській, Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях Української РСР був спрямований на нівелювання національно-політичного колориту регіону, насадження уніфікованих стандартів політичної поведінки в реаліях тоталітарної комуністичної дійсності та акцентуалізацію з виразною маніпулятивно-пропагандистською метою на асиміляторській національній політиці попередніх авторитарних політичних режимів. Водночас об'єднання західноукраїнських земель з УРСР мало і позитивне значення, адже вперше за кілька століть своєї історії українці були в одній державі. Проте репресивний режим остаточно переконав західноукраїнське населення в тому, що його майбутнє – в творенні незалежної соборної Української держави.

**Ключові слова:** політико-культурна трансформація, політична ідеологія, регіон, сталінський тоталітарний режим, тоталітарна політична культура, тоталітарна політична свідомість, політична поведінка, уніфікація політико-культурного простору, західні області України.

**Докаш О. Ю. Политико-культурная трансформация западных областей Украины в контексте утверждения идеологии советского тоталитаризма (1930 – 1950-е годы).** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В исследовании впервые в отечественной политической науке осуществлено концептуализацию направлений и тенденций политико-культурной трансформации западных областей Украины в контексте утверждения идеологии советского тоталитаризма (1930 – 1950-е годы). Несмотря на некоторые различия в опыте национально-политической жизни, политико-культурной специфике украинских западных этнических земель, которые в межвоенный период входили в состав Польши и Румынии, процесс советизации в новообразованных Волынской, Львовской, Ровенской, Станиславской, Тернопольской и Черновицкой областях Украинской ССР был направлен на нивелирование национально-политического колорита региона,

насаждения унифицированных стандартов политического поведения в реалиях тоталитарной коммунистической действительности и акцентуализации с выразительной манипулятивно-пропагандистской целью на ассимиляционной национальной политике предыдущих авторитарных политических режимов. В то же время объединение западноукраинских земель с УССР мало и положительное значение, поскольку впервые за несколько столетий своей истории украинцы были в одном государстве. Однако репрессивный режим окончательно убедил западноукраинское население в том, что его будущее – в создании независимого соборного Украинского государства.

**Ключевые слова:** политико-культурная трансформация, политическая идеология, регион, сталинский тоталитарный режим, тоталитарная политическая культура, тоталитарная политическая сознание, унификация политико-культурного пространства, западные области Украины.

**Dokash O. Political and cultural transformation of western regions of Ukraine in the context of establishing the ideology of Soviet totalitarianism (1930's – 1950's).** – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Political Sciences in specialty 23.00.03 – political culture and ideology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

This thesis for the first time in home political science gives conceptualization of directions and trends of political and cultural transformation of western regions of Ukraine in the context of establishing the ideology of Soviet totalitarianism (1930's – 1950's).

Analysis of scientific research certified the underdevelopment of problems connected with the include of western Ukraine, North Bukovyna and Transcarpathian Ukraine to the Soviet political and cultural space in domestic and foreign science as a whole, and in the context of transformation of political and cultural sphere of mentioned regions during the consolidation of the Stalinist totalitarian regime (1930's – 1950's) in particular. The concepts of totalitarianism make theoretical and methodological principles of the research of political and cultural development of Western Ukraine, North Bukovyna and Transcarpathian, as well as the means of Stalinist totalitarian regime. Theoretical and methodological base of the research expands by the means of integrating of modern terminology and conceptual apparatus and conceptual vision of the phenomenon of totalitarianism. This made it possible to explore political and cultural transformations in western Ukraine at late 30's – early 50's under the influence of establishing of Stalinism ideology in complex. Ideological variability of totalitarian political regimes was identified. It gave an opportunity to underline specific features of Stalinist ideology in its historical development – from the birth of the late 1920's to the top of the evolution of value-orientation principles at the early 1950's. Ideological ambivalence as characteristic feature of political and cultural life of Western Ukraine, North Bukovina and Carpathian Ruthenia at early 1930's was investigated. Transformation of ideological priorities in newly western regions of the USSR in terms of Stalin's totalitarian regime was defined. Recovery of communist ideological dictatorship in Western Ukraine in the final stage of the

World War II and the early postwar years were analyzed. The features of mass political consciousness and behavior under the terms of totalitarianism establishment were highlighted. Changes in political and cultural spheres of western Ukrainian region in the context of the Soviet value-orientation system imposition through the destruction of cultural and mental bases of the Ukrainian USSR in terms of the establishing of Stalinism ideology were analyzed.

The process of transformation of political and cultural rules of the information space in western Ukraine and northern Bukovina during incorporation with the USSR is generalized. Political propaganda as the basis for imposition of the Soviet value-orientation system (late 1940's – early 1950's) were discovered. The crystallization of political protest consciousness in Western Ukraine as a result of opposition to the Stalinist political regime, political, cultural and ideological dimensions of the policy of occupation regimes as a factor of Stalinism struggle with Ukrainian national liberation movement at the closing stages of the World War II and the early postwar years was investigated.

Protest potential of political culture, which was formed on the basis of stereotypes of mass consciousness and intensified in the days of Soviet occupation was discovered. Extermination tendency of political behavior of western region inhabitants in terms of geopolitical threats and strengthening of authoritarian political regimes of Poland, Romania and Hungary in the second half of 1930's was outlined. Forms of adaptation of the population of Soviet Ukraine in the final stage of the World War II and the first postwar decades and their impact on the further development of political culture of the above mentioned region were under the consideration. Social and psychological mechanisms of political oppression by party nomenclature and patterns of political behavior of the residents of western regions of the Soviet Ukraine were investigated. The features of the adaptive behavior of the population of Western Ukraine to the terms of Stalinist totalitarian regime were characterized. It is noted that the ideas of national political self-determination in political and cultural space of Carpathian Ukraine at the final stage of the World War II were used by the Soviet authorities to implement their own plans of joining Transcarpathian Ukraine to the Soviet Union by the mean of foreign simulate of the will of the masses.

**Keywords:** political and cultural transformation, political ideology, region, Stalin's totalitarian regime, totalitarian political culture, totalitarian political consciousness, political behavior, political and cultural space unification, western regions of Ukraine.



Підписано до друку 01.03.2017 р. Формат 60x84/16.  
Папір офсетний. Гарнітура Times.  
Наклад 100 прим. Зам. № 038  
Віддруковано з оригіналів.

---

Видавництво Національного педагогічного університету  
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9  
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.  
(044) 239-30-26.